

- Simeon, Vladimir, 1995., *Hrvatska nomenklatura anorganske kemije*. Kemija u industriji, sv. 44., str. 177.–184.
- Simeon, Vladimir, 1996., *Hrvatska nomenklatura anorganske kemije: apologija*, Kemija u industriji, sv. 45., str. 61.–66.
- Stefanini-Orešić, v. Grdinić, 2001.
- Šandor, Franjo, 1917., *Kemija i mineralogija za niže razrede srednjih učilišta*, Zagreb
- Šoljić, Zvonimir, 1995., *O nomenklaturi anorganskih spojeva*, Kemija u industriji, sv. 45., str. 117.–121.
- Šoljić, Zvonimir, 1996., *O nomenklaturi anorganske kemije: Pojašnjenje*, Kemija u industriji, sv. 44., str. 177.–184.
- Šugar, Ivan, v. Grdinić, 1999.
- Šulek, Bogoslav, 1874.–1875., *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, Zagreb
- Znika, Marija, 1998., *Nekoliko terminoloških napomena*, Riječi filološki dani, Rijeka, str. 181.–193.
- Znika, Marija, 1998., *Pridjevi u kemijskom nazivlju*, Rasprave IHJJ, sv. 23.–24., str. 373.–390.
- Žulić, Pavao, 1866., *Opća kemija za male realke*, Zagreb

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
Vladimir Grdinić, Farmaceutsko-biokemijski fakultet, Zagreb
UDK 001.4:45:811.163.42, znanstveni članak,
primljen 28. prosinca 2001., prihvaćen za tisak 25. siječnja 2002.

A Proposal for the Solution of Dilemmas in Chemical Terminology

For a century and a half in Croatian chemical terminology there have been certain dilemmas especially in the formation of adjectives. The authors suggest some solutions which seem adequate from the viewpoints of chemistry, neighbouring disciplines and philology.

TUĐICE U HRVATSKOME ŠAHOVSKOME NAZIVLJU

Kornelija Kuvač-Levačić

(Svršetak)

Šahovska enciklopedija objašnjava značenje sintagme *besmrtna zug-zwang partija*: to je njemačka riječ za situaciju u kojoj igrač na potezu mora vući, a svaki potez koji odigra ruši njegovu poziciju. U Anića i Goldsteina nalazimo slično objašnjenje: “*zug – zwang*, m. šah. situacija u kojoj je igrač prisiljen na poteze koji žrtvuju figure ili dovode u opasnu poziciju (biti u ~ u)”, te se navodi hrvatska riječ *iznudica*, koju je hrvatska šahovska praksa prihvatila.

Već spomenuti *cajtnot* tumači se u Anića i Goldsteina kao izraz za šahovsku situaciju u kojoj šahist mora povući velik broj poteza za kratko vrijeme kako mu ne bi pala zastavica. Značenje mu je: “vremenski tjesnac”, “vremenski škripac”, što počinju rabiti hrvatski šahisti u osvrtima na partije kao zamjenu za tuđicu, ali i usporedno s njom. Tako u istome članku nalazimo:

“Gruba grješka u *vremenskome tjesnacu* [...]”, ali i “S obzirom na *cajtnot* [...]”²⁶

Nalazimo još jednu zamjenu:

“Sada visi pješak na a7 pritisnut *vremenskom oskudicom* [...]”²⁷

Šahisti često rabe pridjev *preventivan* u sintagmama *preventivni potez*, *preventivna žrtva* i sl. Anićeve *Rječnik hrvatskoga jezika* i *Rječnik stranih riječi* Anića i Goldsteina tumače ga slično: “koji sprječava, otklanja na vrijeme opasnost”. Navode hrvatsku zamjenu – *zaštitan*, *zaštitni*, što čini i RHJ. Pa budući da je namjera takve žrtve zadržati kralja u središtu,²⁸ nema razloga zašto se ne bi mogla nazivati *zaštitnom žrtvom*, a potez *zaštitnim potezom* ili *sprječavajućom žrtvom* i *sprječavajućim potezom*.

Onog trenutka kad se šah počeo igrati po pozicijskim načelima, shvaćena je važnost kontrole središta.

“Otada se kontrola središta počela izjednačavati sa zauzimanjem centra pješacima. Tek su hipermodernisti ukazali na to da je takav pristup formalistički, da se kontrola središta može izvršiti djelovanjem figura, a ne samo zauzimanjem središnjih polja i da, ako već do zauzimanja središnjih polja mora doći, onda je često djelotvornije okupirati središte figurama nego pješacima.”²⁹

Kao što vidimo, urednik *Šahovske enciklopedije* Dražen Marović rabi hrvatsku riječ i internacionalizam usporedno. Vladimir Anić u *Rječniku hrvatskoga jezika* tumači *centar* kao ono oko čega se sve okuplja, čemu teži, dok u športskom nazivlju riječ označava igrača u sredini navale. Anić i Goldstein ističu da je riječ o šahovskome nazivu za četiri središnja polja šahovske ploče; u širem smislu još dodatnih dvanaest polja; pozicijska igra sastoji se od zadbivanja prevlasti u središtu.

26 V. Kovačević, n. d., str. 9.

27 Z. Kožul, n. d., str. 20.

28 *Šahovska enciklopedija*, s. v. *preventivna žrtva*

29 Isto, s. v. *centar*, *centralizacija*

Ne vidi se neki osobiti razlog zbog kojeg se umjesto klasičnog europeizma *sistem* što označava ukupnost načela ili stvari usklađenih da čine cjelinu³⁰, ne bi mogla i u šahovskom nazivlju rabiti naša riječ – *sustav*, koju u svom *Rječniku stranih riječi* navodi Bratoljub Klaić³¹, što čine i Anić i Goldstein.

Slično je i s *notacijom*, posebnim načinom bilježenja poteza na šahovskoj ploči. Anić i Goldstein navode hrvatske riječi: *bilježenje* ili *označivanje*. Ni *dupliranje* nije nužno, hrvatski šahisti već rabe i *udvajanje*, pa pješaci npr. mogu postati *udvojeni*.

Šahovsko je nazivlje, poput nekih drugih, prihvatilo i klasični europeizam *opozicija* isključivo u položaju gdje dva kralja stoje jedan nasuprot drugomu. Ne bismo ju mogli zamijeniti riječima: *oporba*, *opiranje*, ili *protivljenje*, već je najbolja zamjena *opreka*: npr. *kraljevi stoje u opreci*.

Situacija u kojoj pješak uspijeva prijeći svih sedam redova (pješak kreće s drugog reda) i na posljednjem se pretvoriti u figuru, naziva se *promocijom* pješaka.³² Anićev i Anić-Goldsteinov rječnik tumače *promociju* kao ‘unaprijednje’, ‘prijelaz iz nižega u viši položaj’. Navode hrvatsku riječ *promaknuće*, pa bi šahovska sintagma bila *promaknuće pješaka*, što odgovara smislu.

Šahovska ploča podijeljena je na *redove* (1 – 8) i *linije* (a – h). Umjesto tuđice koju Anić i Goldstein u šahovskom značenju tumače kao ‘jedan od vertikalnih pravaca na ploči obilježenih početnim slovima abecede (a – h)’, što dolazi od lat. *linea* u značenju ‘crta’ ili ‘potez’, moglo bi se rabiti odgovarajuću zamjenu: *pravac*, koju, između ostalih, navodi RHJ. Npr. mjesto ‘otvorena je h-linija’ moglo bi se reći ‘otvoren je h-pravac’. Anićeve zamjene *cрта*, *potez* i *međa* ne odgovaraju *liniji* u šahovskome smislu.

Slično je i s klasičnim europeizmom *varijanta*. U Anićevu *Rječniku* objašnjava se kao jedan od oblika u kojima se javlja isti osnovni sadržaj i jedan od načina rješavanja nekog problema. Anić i Goldstein navode športsko značenje: ‘izmjena osnovne taktike ili tehnike kretanja (obično u šahu)’. Dolazi od njemačke riječi *Variante*, od lat. *varians*: ‘promjenjiv’. Hrvatski šahisti već rabe usporedno s tuđicom i hrvatsku zamjenu – *inačica* koju nalazimo u RHJ.

Meč je engleska riječ, dobro usvojena u nazivlju svih športova. Označava izravan susret dvaju suparnika ili dviju momčadi. Dolazi od engleskoga glagola *match* koji znači ‘ogledati se’, ‘mjeriti se s kim’.³³ Riječ se udomaćila u razgovornom jeziku i izvan stručnih nazivlja, a kada bismo tražili pogodnu zamjenu, možda bi to mogla biti riječ *sraz*, *dvoboj* ili *sukob*, no nije potrebno inzistirati na njoj.

30 V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, s. v. *sistem*

31 B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, s. v. *sistem*

32 Naziv nalazimo u *Šahovskoj enciklopediji*, s. v. *promocija*

Istodobno igranje jednog šahista protiv nekoliko protivnika, partija na više ploča, u šahovskom se žargonu naziva *simultankom*. Riječ je izvedena iz pridjeva *simultan* koji je k nama došao preko njemačkog jezika, a njemački ga je skovao od latinskog *simul* što znači “zajedno”. Naziv je toliko uvriježen u šahovskom rječniku, da bi bio teško zamjenjiv prijedlozima poput *usporednica*, *istodobnica* i sl.

Konsolidiranje dolazi od lat. *con + solidare* – “utvrditi”. Bratoljub Klaić nudi hrvatske zamjene: *sređivanje*, *učvršćenje*, *ukrepljenje*.³⁶ *Konsolidiranje pozicije* tako bi bilo *učvršćivanje* ili *jačanje pozicije* što već nalazimo u novijim godištima šahovske literature.

Repertoar je potpuno nepotrebna tuđica u šahovskom nazivlju (dolazi od franc. *repertoire*, “popis”, “zbirka”). Označava ponudu različitih inačica i stilova šahovske igre koju dobro poznaje određeni šahist. Npr. kaže se: Na *repertoaru* toga šahista je francuska obrana. Ili: Njegov je *repertoar* kraljeva indijka. Možda bi se šahistima moglo predložiti da rabe riječ *ponuda* ili *izbor*. U istom smislu često ćemo čuti šahiste kad se zanimaju za inačicu igre svoga protivnika da pitaju: Što on najčešće igra?, misleći na točno određen način otvaranja partije.

Jednako suvišan je i pridjev *šablonski*, primljen iz njemačkog (*Schablone*), u značenju nečega što se radi po šabloni, po nekom uzorku, mehanički, ukalupljeno.³⁸

Tako bi *šablonski potez* bio *ukalupljeni potez* ili *ustaljeni potez*.

Deplasirati je također tuđica, lako zamjenjiva hrvatskim riječima: *dokinuti* ili *uskratiti*, a *poen* bi valjalo svakako zamijeniti *bodom*.

4. Zaključak

Uočavanje brojnih tuđica u suvremenom hrvatskom šahovskom nazivlju navelo nas je na razmišljanje o uzrocima njihova učestalog javljanja u šahovskim tekstovima. Podatci o putovima dolaska ove igre u Hrvatsku, te utjecaja koji je na hrvatske igrače izvršen sa strane svjetskih šahovskih velesila odakle je dolazila literatura, upućuje nas na prave razloge takva stanja. Brojnost njemačkih tuđica dokazuje izravan utjecaj Beča s kojim je Hrvatska nekoć bila i u državnim vezama što se, kao što znamo, odrazilo i u nazivlju drugih struka. Francusko šahovsko nazivlje došlo je do hrvatskoga posredovanjem šahovskog života u bivšim državnim tvorevinama na južnoslavenskom prostoru, a dosta je naziva usvojeno i iz francuskog vojnog nazivlja što je razumljivo s obzirom na šah kao strateško-taktičku igru, sličnu vojnoj znanosti.

Već smo spomenuli djelovanje hrvatskih jezičnih unitarista (tzv. vukovaca) u šahovskom nazivlju početkom 20. st., što je vidljivo na stranicama *Šahovskog glasnika*, najutjecajnijeg hrvatskoga, a tada i jugoslavenskog časopisa ove struke.

U novije vrijeme hrvatski se šahisti nastoje osloboditi tuđica u svom žargonu, ali u jednom te istom tekstu možemo naći usporednu uporabu tuđice i hrvatske zamjene. Očigledno su riječi stranoga podrijetla postale toliko ustaljene u govoru šahista, da proces njihova mijenjanja u domaće izraze ide dosta teško. Određene tuđice nije ni uputno mijenjati, budući da hrvatski sinonim već označava drugi pojam u okviru postojećeg šahovskog nazivlja.

Ipak, pohvalan je trud onih hrvatskih šahista koji pri pismenom izražavanju na stranicama stručne literature nastoje iz jezika struke izbaciti suvišne tuđice i dati prednost domaćim nazivima.

Sažetak

Kornelija Kuvač-Levačić, Zadar
UDK 001.4:794.1:811.163.42, stručni članak,
primljen 20. listopada 2001., prihvaćen za tisak 12. studenog 2001.

Foreign Words in the Croatian Chess Terminology

The article enquires presence of foreign words in the Croatian chess terminology trying to make research into history and ways of their entry to the Croatian terms. It also suggests possible substitutes where the profession allows it.

PITANJA I ODGOVORI

VINKOVO I VALENTINOVO

Uvodna napomena

Profesorica hrvatskoga jezika Tepezija Tepeš pita kako se zove blagdan koji slave vinogradari: *Vinkovo* ili *Vinceto*? Ona kaže da su kod nje govorili *Vinceto*, "idemo na Vinceto", u novinama sreće *Vinkovo*, a i druge nazive pa ju zanima kako se kaže. U Oriovcu se govori *Vincetovo*, ali nisam siguran je li to slavonski, jer u Oriovcu ima mnogo doseljenika iz Zagorja i Prigorja.

U novinama prevladava *Vincekovo*.

Večernji list 18. siječnja 2000. na str. 12. piše o *Vincekovu* u Vrbovcu. Dva dana poslije, 20. siječnja na 26. str. čitamo: "U vinara Csiderovih švargl o Vincelovu". Nije pogrješka jer na kraju teksta piše: "uspjeh je ostane li nakon Vincelova." Na Hrvatskoj televiziji bilo je 25. siječnja 2000. isto *Vicelovo*. *Vincekovo* opet u Večernjem listu 22. siječnja na str. 10., u Prigorju, Zagrebu, Vrbovcu, Turopolju, Svetoj Nedjelji. U ovoj, 2002. godini opet se pretežno slavi *Vincekovo*. Zaista vrijedno je razmotriti naziv toga blagdana. Zamolili smo Sanju Vulić da to učini.

(S. B.)